

Франкенштейн, або Сучасний Прометей

КУПИТИ

Мері Волстонкрафт Шеллі (1797 - 1851) - англійська романістка, авторка оповідань, драматург, есеїст, біограф. Найбільшого визнання Мері здобула як авторка готичного роману «Франкенштейн, або Сучасний Прометей» (1818), який вважають раннім прикладом наукової фантастики.

У цьому творі авторка порушує питання небезпеки пізнання і демонструє ймовірні наслідки спроби приміряти на себе роль Бога: у романі чудово передано страхи перед науковим прогресом і поширенням знань. Віктор Франкенштейн стає на одну сходинку з Богом, створюючи нове життя в подібі монстра. Віктор не зупиняється ні перед чим, щоб досягти мети, але зрештою залишається розчарованим результатом своєї праці - тягар відповідальності за створене життя руйнує всі його задуми.

КЛАСИКА

МЕРІ ШЕЛЛІ
ФРАНКЕНШТЕЙН

Вступ до «Франкенштейна» (1831)

Коли видавці стандартних романів обирають «Франкенштейна» для одного зі своїх випусків, вони бажають і моєї розповіді про те, як створювалася ця історія. Я тим охочіше підкоряюся, що таким чином зможу надати загальну відповідь на запитання, яке часто чую: «Як тоді ще молодій дівчині спала на думку така огидна ідея і як вона розвивалася?». Це правда, що я не хочу виставляти себе на загальний огляд, але мій вступ буде лише доповненням до попереднього випуску й обмежуватиметься темами, які мають відношення тільки до мого авторства, навряд можу звинувачувати когось у надмірній цікавості.

Не дивно, що дочка двох видатних літераторів дуже рано замислилася про письменство. У дитинстві я бруднила папір; моїм улюбленим заняттям у години відпочинку було «написання історій». Попри це, більше задоволення я отримувала від зведення повітряних замків — потурання сновидінням у яві, створенню низки уявних пригод. Мої сни були водночас більш фантастичними й приємними, ніж мої твори. У написанні творів я була наслідувачем — радше робила так, як інші, ніж занотовувала власні ідеї. Те, що я писала, призначалося принаймні для очей ще однієї людини — супутника й друга мого дитинства; але всі мої мрії належали тільки мені; я нікому про них не розповідала; вони давали мені прихисток, коли я була роздратована, і найвище задоволення — коли почувалася вільною.

Дівчинкою я жила здебільшого в сільській місцевості й багато часу провела в Шотландії. Часом відвідувала більш мальовничі місця; але моє звичне помешкання розташовувалося на пустельних і похмурих північних берегах Тею, недалеко від Данді. Я називаю їх пустельними та похмурими у ретроспективі; тоді вони не здавалися мені такими. Вони були околицями свободи й приємним затишком, у якому я, ніким не помічена, могла спілкуватися з творіннями власної фантазії. Я писала тоді в дуже популярному стилі. Саме під деревами поблизу нашого дому або на похмурих берегах і безлісних пагорбах недалеко від нього народжувалися й виростали мої справжні твори, відбувалися польоти моєї уяви. Я не була героїнею власних історій. Власне життя здавалося мені надто буденним. Не могла уявити себе в романтичній ролі, але не обмежувалася власною ідентичністю й могла наповнювати години творіннями, набагато цікавішими мені в тому віці, ніж власні відчуття.

Згодом життя моє стало більш насиченим, реальність замінила вигадку. Та мій чоловік від початку дуже хотів, щоб я довела, що гідна свого походження й вступила до ряду прославлених письменників. Він завжди спонукав мене до здобуття літературної репутації, про яку я дбала навіть у той час, хоча пізніше цілком збайдужіла до неї. Тоді чоловік хотів, щоб я писала, не стільки з думкою, що я можу створити щось варте уваги, скільки для того, щоб він міг визначити, як далеко я піду в майбутньому. Але я нічого не писала. Мій час займали подорожі та сімейні турботи; навчання з книжок, які я читала, або вдосконалення моїх ідей у спілкуванні з його більш

розвиненим розумом, було єдиним літературним заняттям, яке мене приваблювало.

Улітку 1816 року ми відвідали Швейцарію й стали сусідами лорда Байрона. Спочатку проводили приємні години на озері чи блукали його берегами; лорд Байрон, який писав третю пісню «Чайльд Гарольда», був єдиним серед нас, хто занотовував свої думки на папері. Мірою того, як він послідовно доносив їх нам, вони вбирали усе світло й гармонію поезії та, здавалося, сповіщали про божественну силу неба й землі, вплив яких ми сприймали разом із їх творцем.

Але літо виявилося вогким, похмурим, і невпинний дощ часто змушував нас залишатися вдома кілька днів. Нам до рук потрапили книги з оповіданнями про привида, перекладені з німецької та французької. Була «Історія примхливого коханця»: він опинився в обіймах блілого привида покинутої коханої, коли збирався обійняти наречену, якій дав обітницю. Була розповідь про грішного засновника роду, чия нещасна доля полягала в тому, щоб дарувати поцілунок смерті всім молодшим синам приреченого дому, якраз тоді, коли вони досягали обіцяного віку. Його гігантську темну постать, у повних обладунках, як у привида батька Гамлета, але з піднятим забралом, опівночі освітлював місяць, що повільно просувався вздовж похмурої алеї. Постать ховалася в затінку замкових стін; але невдовзі ворота відчинялися, чулися кроки, двері кімнати теж відчинялися, він підходив до дивана, де сиділи прокляті юнаки, заколисані здоровим сном. Вічна скорбота була на його обличчі, коли він нахилився й цілував у чоло хлопців, які з тієї години в'янули мов зірвані квіти. Відтоді

я не бачила цих історій, але описані там події такі свіжі в моїй пам'яті, ніби читала їх учора.

«Кожен із нас напише історію про привидів», — сказав лорд Байрон; і його пропозицію було підтримано. Нас було четверо. Шляхетний автор розпочав розповідь, фрагмент якої надрукував наприкінці своєї поеми «Мазепа». Шеллі, більш схильний до втілення ідей і почуттів у сяйві блискучих образів і в музиці наймелодійніших віршів, що прикрашають нашу мову, ніж до винаходу механізму історії, розпочав твір, заснований на ранньому досвіді свого життя. Бідолашний Полідорі мав якусь жахливу ідею про леді з черепом, покарану за те, що вона зазирнула крізь замкову шпарину — я забула, що вона там побачила, але це її дуже шокувало; то було щось страшне; коли героїню довели до гіршого стану, ніж відомого Тома Ковентрі, автор не знав, що далі з нею робити й мусив відправити її до гробниці Капулетті — єдиного місця, яке їй підходило. Відомі поети, роздратовані банальністю прози, також швидко відмовилися від неприємного завдання.

Я почала придумувати історію — історію, яка конкурувала б із тими, що спонукали нас до цього заняття. Це мала бути розповідь про моторошні таємниці нашої природи, яка бентежить і змушує читача боязко озиратися, коли в нього холодне кров і пришвидшується серцебиття. Якби я цього не зробила, моя історія про привидів не варта була б своєї назви. Я довго думала, та все марно. Відчувала порожнечу й неспроможність до творіння, що є найбільшим лихом авторства, коли нудне Ніщо не відповідає на наші тривожні

заклики. Ви придумали історію? — запитували щоранку, й щоранку я мусила принижено відповідати: «Ні».

Кожна річ мусить мати початок, якщо говорити словами Санчіні; і цей початок має бути пов'язаний з тим, що було раніше. Індуси дають світові слона, щоб підтримувати його, але змушують його стояти на черепасі. Потрібно смиренно визнати, що винахід полягає в творенні не з порожнечі, а з хаосу; передусім слід мати доступ до матеріалів: вони можуть надати форму темним, розпливчастим матеріям, але не здатні створити саму матерію. У всіх відкриттях і винаходах, навіть уявних, десь мусить промайнути згадка про історію Колумба та його яйце. Винахід полягає у здатності зацікавити особливостями суб'єкта, а також у вмінні формувати й видозмінювати запропоновані ідеї.

Довго точилися розмови між лордом Байроном і Шеллі, під час яких я була побожним, але майже завжди мовчазним слухачем. У одній з таких розмов ішлося про філософські доктрини, поміж іншого, про природу земного життя: чи можливо його творити й поширювати. Поети обговорювали експерименти доктора Дарвіна (не те, що насправді зробив доктор чи те, що він сказав, а більшою мірою про йому приписане), який зберігав рештки макаронів у скляній скриньці, поки якимось незвичайним чином вони не почали доволі рухатися. Зрештою, чи не в такий самий спосіб було подароване життя кожному з нас? Можливо, трупі реанімуватимуть; гальванізм свідчив про щось подібне; можливо, істоту можна створити з частин, зібраних до купи, й наділити їх життєвим теплом.

Ця розмова затягнулася до півночі; навіть відьомська пора минула, перш ніж ми пішли відпочивати. Я поклала голову на подушку, але не спала, й не можна було сказати, що я думаю. Моя непрохана уява опанувала й спрямувала мене, дарувала низку послідовних образів, що виникали в свідомості, і їх яскравість перевершувала звичайні мрії. Я бачила — із заплющеними очима, але гострим внутрішнім зором — блілого студента складної дисципліни, який стоїть навколішки біля того, що він створив. Я бачила огидну подобу людини, що лежала на столі, а потім, під дією якогось потужного двигуна, виказала ознаки життя і зробила неприродний, механічний рух. Вона має бути жахливою, адже таким жахливим був би результат будь-яких людських спроб повторити чудове мистецтво Творця світу. Власний успіх налякав студента; сповнений жаху, він кинувся геть від огидної роботи рук своїх. Сподівався, що покинута напризволяще іскра, яку він запалив, згасне, що після такої недосконалої анімації істота знову перетвориться на мертву матерію і він зможе спати спокійно, впевнений, що мовчання могили назавжди погасить тимчасове існування огидного трупа, який він вважав колискою життя. Він засинає, але прокидається, розплющує очі й бачить: жахлива істота стоїть біля його ліжка, відкидає завісу, дивиться на нього жовтими, водянистими, але розумними очима.

Я з жахом розплющила очі. Ця ідея заволоділа моїм розумом, і мене охопив страх; я вже хотіла, щоб реальність стерла жахливий образ моєї фантазії. Досі це бачу: саму кімнату, темний паркет, зачинені віконниці; світло місяця проникає в щілину між ними, і я відчуваю, що за вікном розкинулося

дзеркальне озеро, а над ним височать білі Альпи. Я не могла так легко позбутися своєї огидної примари; вона й далі переслідувала мене. Я мусила спробувати придумати щось інше. Повернулася до своєї історії про привидів — до моєї втомливої, невдалої історії про привидів! О! Якби я могла придумати таке, що налякало б читача так само, як я сама перелякалася тієї ночі!

Мені спала ідея, швидка мов світло та радість. «Я знайшла її! Те, що налякало мене, наведе страх на інших; і мені потрібно лише описати привида, який опівночі спустився на мою подушку». Вранці я повідомила, що придумала історію. Я розпочала той день словами: «Похмурої листопадової ночі...» й лише стисло окреслила жахи мого сну в яві.

Спочатку планувала написати лише кілька сторінок — стислу розповідь; але Шеллі порадив розвинути цю ідею. Безумовно, я не завдячую своєму чоловікові навіюванням жодного випадку й жодною хвилиною почуттів героїв, і все-таки, якби не його заохочення, історія ніколи не мала б того вигляду, в якому вийшла у світ. Ця заява не стосується передмови. Пам'ятаю, що вона цілком написана ним.

І зараз я знову бажаю моєму страшному творінню розквіту. Я люблю його, бо народилося воно в щасливі дні, коли смерть і горе були тільки словами, які ще ніяк не відлунювали в моєму серці. На кількох сторінках твору розповідається про численні прогулянки, поїздки та розмови, коли я не була самотньою; і моїм супутником був той, кого в цьому світі більше ніколи не побачу. Але, мої читачі, це не має жодного відношення до сюжету.

Додам лише кілька слів щодо внесених мною змін. Вони здебільшого стосуються стилю. Я не змінила жодної частини історії, не внесла жодних нових думок чи обставин. Виправила мову лише в тих місцях, де вона була надто вбогою і ставала на заваді зацікавленню читача; ці зміни знайдете майже винятково на початку першого тому. Вони повністю обмежуються частинами, що лише доповнюють історію, але не змінюють її суті й змісту.

М. В. Ш.

Лондон, 15 жовтня 1831 року.

Том I

ПЕРЕДМОВА

На думку доктора Дарвіна*,¹ та деяких письменників-фізіологів Німеччини, подію, покладену в фабулу цього художнього твору, не можна вважати абсолютно неможливою. Не слід припускати, що я з усією серйозністю вірю в подібну фантазію; проте, коли я взяла цю ідею за основу фантастичного твору, не просто сплела водно низку надприродних жахів. Подія, здатна зацікавити оповіддю, не обтяжена хибами звичайної історії про привидів або чаклунство. Вона має привабити новизною створених ситуацій; і хоча щось подібне неможливе як фізичний факт, із цієї точки зору відкривається більший простір для всеосяжного, всевладного уявлення про межу людських пристрастей, ніж від будь-якої іншої ідеї, породженої буденним ставленням до реальних подій.

Таким чином, я прагнула розкрити суть елементарних принципів людської природи, але при цьому не гребувала їх поєднанням. Автор трагічної поеми Стародавньої Греції «Іліади», Шекспір у п'єсі «Буря» та комедії «Сон літньої ночі» й особливо Мілтон у поемі «Утрачений рай» дотримуються цього правила; і найскромніший письменник, який прагне подарувати читачеві або отримати задоволення від своїх праць, може спиратися на цю норму художньої прози, або радше на правило, з якого випливає так багато розмаїтих поєднань людських почуттів у найвидатніших вірцях поезії.

Випадок, що спонукав мене до написання такої історії, був мимоволі згаданий під час розмови. Я почала писати цей твір почасти задля розваги, почасти для розвитку прихованих розумових здібностей. Під час роботи над ним початкові мотиви доповнилися іншими спонуканнями. Мені в жодному разі не байдуже, як вплинуть на читача моральні тенденції в думках або характерах персонажів; проте моє головне завдання — уникнути нищівних ефектів романів нашого сьогодення, які позбавляють волі й морально розбещують; натомість я прагну показати вияви родинної прихильності й переваги універсальної чесноти. Думки, які природним чином впливають із характеру й обставин героя, нізащо не слід сприймати як мої власні переконання; також не можна виснувати, що ці сторінки ставлять під сумнів будь-яку філософську доктрину.

Особливе зацікавлення в мене викликав той величний край, де відбувається головна дія твору, а також товариство, за яким і досі ще сумую. Я провела літо 1816 року в околицях Женеви. Сезон був холодним і дощовим, тож вечорами збиралися ми навколо багаття й час від часу читали німецькі історії про привидів, збірки з якими випадково потрапили нам до рук. Ці розповіді збудили в нас пустотливий настрій і бажання жартома їх наслідувати. Ми з двома друзями (розповідь з-під пера одного з яких більше зацікавить публіку, ніж будь-яка річ, що її колись я сподіваюся створити) зголосилися написати по одній історії, базованій на певному надприродному явищі або події.

Але раптом встановилася ясна та безхмарна погода, тож двоє моїх друзів залишили мене, аби вирушити в подорож через Альпи, де серед чудових краєвидів викинули з думки примарні видіння. Наведена нижче розповідь — єдина із завершених².

ЛИСТ І

До пані САВІЛЬ, в Англію.

Санкт-Петербург, 11 грудня 17— року.

Ти радітимеш, коли почуєш, що задум, щодо якого мала такі погані передчуття, не спіткала жодна катастрофа. Я прибув сюди вчора, і моє щонайперше завдання — запевнити любу сестру: зі мною все добре і я дедалі більше переконуюся в успішності свого задуму.

Я вже далеко на північ від Лондона; походжаю вулицями Петербурга і відчуваю, як північний вітер, що холодить обличчя, сповнює мене сміливістю і захватом. Тобі знайоме це почуття? Бриз, що прилетів із земель, до яких я прямую, дарує мені перше уявлення про край льодовиків. Мої палкі мрії, натхненні цим вітром надії, дедалі яскравішають. Я марно намагаюся переконати себе, що північний полюс — край морозів і відчаю; він завжди постає в моїй уяві з красою і дивами. Там, Маргарет, сонце завжди в межах видимості; його широкий диск проходить уздовж лінії горизонту та розсіює віковичне світло. Там — з твого дозволу, моя сестро, я довірився випробуванним мореплавцям — закінчуються володіння снігів і морозів; спокійні води моря можуть віднести корабель до берегів, дива й краса яких перевершать усі раніше відкриті й

обжиті території Земної кулі. Організми та рельєфи тих земель можуть бути неповторними, як феномени небесних тіл, що, без сумніву, перебувають у незвіданих просторах Всесвіту. Чого очікувати від країни вічного світла? Можливо, по прибутті туди я з'ясую, що за дивовижна сила притягує магнітну стрілку компаса³; а можливо, впорядкую результати тисяч астрономічних спостережень, яким бракує лише цієї подорожі, щоб назавжди систематизувати уявлення про ексцентриситет орбіт^{**}. Я вгамую свою нестримну допитливість⁴, коли відкрию краєвиди раніше незвіданих частин світу і зійду на землю, на яку досі не ступала нога людини⁵. Цих спокус достатньо, щоб я поборов страх перед небезпекою або смертю і радо вирушив у виснажливу подорож — із захватом, з яким дитина вирушає зі своїми товаришами в експедицію місцевою річкою на маленькому човні. Але навіть за припущення, що всі ці гіпотези помилкові, ти не можеш заперечувати: я принесу всьому людству неоціненну користь у разі відкриття поблизу полюса проходу до країн, шлях до яких наразі триває місяці; або розгадаю таємницю магніту — це можна з'ясувати, якщо взагалі можливо, лише в ході такої виправи, як моя.

Ці роздуми розвіяли хвилювання, з яким я починав писати листа. Я відчуваю, як серце сповнює ентузіазм, що підносить мене до небес; бо ніщо так не прояснює розум, як чітка мета, — точка, на якій зосереджене все прагнення душі. Ця експедиція була мрією моїх дитячих років. Я із захватом читав про подорожі до північної частини Тихого океану, спроби пройти морями навколо полюса. Ти, напевно, пам'ятаєш, що вся бібліотека нашого дядька Томаса складалася з історій про

подорожі, які здійснювалися заради цього відкриття. Моїй освіті не приділяли належної уваги, але я полюбляв читати. Я днями й ночами зачитувався цими виданнями і тим більшим було моє дитяче розчарування, коли дізнався, що на смертному одрі батько наказував дядькові не дозволити мені піти в мореплавці.

Я полишив ці мрії, коли вперше познайомився з творами поетів: натхненний потік віршів полонив мою душу і ввірив її небесам. Я також вирішив стати поетом і рік прожив у раю власних творінь; гадав, що зможу зайняти нішу в храмі, де освячені імена Гомера й Шекспіра. Тобі чудово відомо, яка невдача спіткала мене на цих теренах, яким глибоким було моє розчарування. Але саме в той час я успадкував кузенів статок і повернувся до своїх дитячих мрій.

Минуло шість років звідтоді, як я запланував цю подорож. Навіть зараз пам'ятаю годину, в яку вирішив присвятити себе великій справі. Я почав із загартування свого тіла. Взяв участь у кількох експедиціях китоловів до Північного моря; добровільно зносив холод, голод, спрагу та недосипання; вдень нерідко працював завзятіше за матросів, а ночі присвячував вивченню математики, теорії медицини й тих галузей фізичної науки, що можуть стати у пригоді мандрівникові-мореплавцю. Я двічі наймався молодшим помічником капітана на grenландське судно, що полювало на китів, і мої вміння гідно поцінували. Мушу визнати, я пишався тим, що капітан запропонував мені посаду першого помічника на кораблі та щиро вмовляв залишитися — таким вправним помічником я був.

Люба Маргарет, хіба я не гідний того, щоб досягти великої мети? Моє життя могло пройти в лінощах і розкоші; але я обрав славу замість спокусу, які пропонує багатство. О, якби чийсь голос ствердно відповів на це запитання і дав надію! Моя мужність і рішучість непохитні; але мої сподівання змінилися, і я часто відчуваю пригніченість. Вирушаю в тривалу й важку подорож, тож знадобиться вся моя сила духу: я муситиму не лише надихати інших, а й наснажувати себе, коли всі навколо зневіряться.

Це найсприятливіший період для подорожей Росією. Ти швидко пролітаєш у санях по снігу; рух сповнює тебе радістю і, на мою думку, він набагато приємніший, ніж рух англійської поштової карети. Якщо ти вбраний у хутра, — одяг, який я вже придбав — холод не страшний, адже ходіння палубою і сидіння впродовж багатьох годин, коли жодні фізичні вправи не заважають крові фактично замерзати у венах, — дуже різні речі. У мене немає жодного бажання загинути на поштовому тракті між Санкт-Петербургом і Архангельськом.

До останнього зі згаданих міст я вирушу за два-три тижні; там намірився найняти корабель — це буде легко, якщо заплатити власникові судна заставу; набрати команду моряків з людей із досвідом полювання на китів. До червня не планую виходити в море, тож коли повернуся? О, любя сестро, як я можу відповісти на це запитання? Якщо моя виправа виявиться успішною, мине багато-багато місяців, можливо, років, перш ніж ми з тобою побачимося. Якщо зазнаю невдачі, ти або невдовзі побачиш мене знову, або не побачиш ніколи.

Прощавай, моя люба, прекрасна, Маргарет. Нехай небеса благословлять тебе і врятують мене, щоб я раз поз раз міг висловлювати вдячність за твої любов і доброту.

*Твій сповнений любові брат,
Р. ВОЛТОН.*

ЛИСТ II

До пані САВІЛЬ, в Англію.

Архангельськ, 28 березня, 17— року.

Як повільно минає час у царстві снігів і морозу; і все-таки я зробив другий крок на шляху до здійснення своєї сміливої мрії. Орендував судно й проводжу набір команди; моряки, яких уже найняв, здаються надійними людьми і, без сумніву, відчайдушні та безстрашні.

Але маю одну потребу, якої так і не зміг вдовольнити, й наразі це відчувається як найстрашніше зло. Не маю друга⁶, Маргарет: коли мене сповнює наснага до успіху, нема з ким розділити мою радість; якщо ж опановують розчарування, ніхто не підтримує в зневірі. Щоправда, я викладаю думки на папері; але це кепський спосіб висловлення почуттів. Жадаю товариства людини, яка могла б поспівчувати мені або просто глянути у вічі. Можеш вважати мене романтиком, моя люба сестро, але я відчуваю болісну потребу друга. Поряд немає нікого великодушного, але сміливого, освіченого, з широким овидом, хто поділяв би мої погляди, щоб схвалити або скоригувати мої плани. Такий друг міг би виправити вади твого бідолашного брата! Я надто ревно беруся до справи й

надто нетерпляче ставлюся до труднощів. Але найбільшим злом є моя самоосвіта: впродовж перших чотирнадцяти років свого життя я зростав без нагляду й не читав нічого, крім книг нашого дядька Томаса про подорожі. У цьому віці я познайомився з відомими поетами нашої країни; але, на жаль, запізно усвідомив необхідність вивчення інших мов, а не лише мови моєї країни. Зараз мені двадцять вісім, і я більший невіглас за багатьох п'ятнадцятирічних школярів. Так, я багато розмірковував, і мої мрії значно величніші; але їм бракує (як кажуть живописці) співвіднесеності; й мені дуже потрібен друг, якому вистачило б здорового глузду, аби не зневажати мене за цей романтизм, і який був би достатньо чуйним, щоб я міг стримувати свої бажання.

Проте це марні скарги; звісно, мені годі знайти друзів у відкритому океані чи тут, в Архангельську, серед купців і моряків. Попри це навіть у їхніх загартованих серцях жевріють почуття, яких не торкнулася тлінність людської природи. Наприклад, мій лейтенант — людина дивовижно хоробра й заповзятлива; він шалено жадає слави. Він — англієць за походженням, і серед домішку національних та фахових забобонів, які не змогла викорінити навіть освіта, у нього збереглися деякі найшляхетніші людські поривання. Вперше я познайомився з ним на борту судна мисливців на китів: коли дізнався, що в цьому місті він безробітний, легко вмовив його приєднатися до моєї команди.

Лейтенант — людина чудової вдачі. Він відомий на кораблі своєю добротою і поблажливістю. Такий доброзичливий, що не полює (улюблена і майже єдина тут розвага), бо не здатний

пролити кров. Ба більше, він героїчно щедрий. Кілька років тому був закоханий у молоду російську пані середнього статку; батько дівчини дав згоду на їхній шлюб по тому, як моряк зібрав значну суму призових грошей. Він побачив свою кохану один раз перед церемонією: вона облилася слізьми й кинулася йому до ніг з благанням зглянутися на неї. Дівчина зізналася, що кохає іншого, але він бідний, тому її батько ніколи не погодиться на їхній союз. Мій щедрий друг заспокоїв бідолашну, дізнався ім'я її коханого й відразу відмовився від своїх намірів. Він уже купив ферму, на якій мав намір провести решту життя, але подарував усе це своєму суперникові разом із рештками призових грошей, щоб той міг купити акції, а потім сам попросив батька молодої жінки дати згоду на шлюб із її коханим. Але старий рішуче відмовився, тому що вже дав слово честі моєму другові; батько був невблаганний, тож капітан покинув свою країну і не повертався, поки не почув, що його колишня кохана вийшла заміж за власним бажанням. «Який шляхетний чоловік!»⁷ — вигукнеш ти. Так і є; але він усе своє життя проводив на борту судна і не знає нічого крім такелажу.

Але не думай, що моя рішучість похитнулася, що я скаржуся чи шукаю розради в поневіряннях, яких, можливо, й не доведеться пережити. Моя рішучість така само незрушна, як і доля; моя подорож відкладається лише доти, поки погода не дасть мені змогу зійти на борт корабля. Зима виявилася жахливо суворою, але весна має бути ранньою, і я покладаю на неї великі сподівання, тож, можливо, зможу відплисти раніше, ніж очікував. Я буду обачним; ти знаєш мене доволі добре, щоб

довіряти моїй розважливості й уважності, коли від мене залежить безпека інших людей.

Не можу описати свої почуття з приводу найближчих перспектив мого задуму. Неможливо передати це приємне хвилювання, що водночас і тішить, і лякає, — так я збентежений приготуваннями до відплиття. Я збираюся в незвідану далечінь, до «країни туманів і снігів», але не вб'ю жодного альбатроса⁸, тому не переймайся моєю безпекою.

Чи зустрінемося ми з тобою по тому, як я перетну величезні моря й повернуся до найпівденнішого мису Африки чи Америки? Не смію сподіватися на такий успіх, але й не наважуюся на протилежні припущення. І далі пиши мені за першої-ліпшої нагоди: в деяких випадках я можу отримати твої листи (хоча шанс дуже сумнівний), коли вони мені найбільше потрібні для піднесення мого духу. Люблю тебе ніжно. Згадуй свого брата з любов'ю, якщо більше ніколи не почуєш про мене.

Твій сповнений любові брат,

РОБЕРТ ВОЛТОН

ЛИСТ ІІІ

До пані САВІЛЬ, в Англію.

7 липня 17— року.

Моя люба сестро!

Поспіхом пишу кілька рядків, аби сказати, що зі мною все гаразд і моя подорож просувається успішно. Цей лист потрапить до Англії на торговому судні, яке наразі вирушає з Архангельська у зворотній рейс; до нього більш прихильна

фортуна, ніж до мене, адже можу не бачити рідної землі ще багато років. Але я в піднесеному настрої: мої люди сміливі, вочевидь цілеспрямовані; скидається на те, що їх не лякають навіть крижані брили, що без кінця пропливають повз наше судно та вказують на небезпеки того краю, до якого прямуємо. Ми вже досягли північних широт; але нині середина літа, й хоча тут не так тепло, як в Англії, південні вітри, що стрімко підганяють нас до берегів, на які палко бажаю ступити, приносять неочікуване життєдайне тепло.

Досі з нами не трапилося жодних значущих подій, про які варто згадувати в листі. Один чи два сильні шторми й зламана щогла — інциденти, про які досвідчені мореплавці навіть не згадують; і я радітиму, якщо під час нашого плавання з нами не трапиться нічого гіршого.

Прощай, моя люба Маргарет. Будь певна, що заради мого й твого блага я не наражатимуся на небезпеку. Буду спокійним, наполегливим і розважливим.

Переказуй вітання всім моїм знайомим в Англії⁹.

З любов'ю до тебе,

Р. В.

ЛИСТ IV

До пані САВІЛЬ, в Англію.

5 серпня 17— року.

З нами трапився такий дивний випадок, що не можу втриматися й не написати про це, хоча цілком можливо, що ти побачиш мене ще до того, як ці папери потраплять тобі до рук.

Минулого понеділка (31 липня) ми ледь не опинилися в полоні криги: вона зусібіч скувала корабель, майже не залишила простору для пересування. Наше становище було доволі небезпечним, особливо коли навколо корабля опустився густий туман. Ми мусили лягти в дрейф та сподівалися на зміну погоди.

Близько другої туман розсіявся і ми побачили навколо, скрізь, куди сягало око, величезні зубчасті крижані гряди: здавалося, не було їм кінця-краю. Дехто з моїх соратників застогнав, а мене заповонили тривожні думки. Аж раптом нашу увагу привернуло дивне видіння, що відволікло від критичної ситуації, в якій ми опинилися. Ми побачили, що на відстані кілометра від нашого корабля на північ мчить низька карета, закріплена на санях і запряжена собаками. У санях сиділа істота з людською статурою, але вочевидь гігантського зросту, й саме вона правила собачою упряжкою. У підзорні труби ми спостерігали за швидким просуванням мандрівника, поки він не зник серед далеких крижаних брил.

Це диво спантеличило нас. Ми вважали, що опинилися за сотні кілометрів від будь-якої землі, але це видіння означало, що насправді суходіл не так далеко, як ми припускали. Та ми й далі залишалися в полоні криги й не могли рушити слідом: лише пильно споглядали дивне видіння.

Приблизно за дві години по тому почувся шум прибою, а до заходу сонця крига скресла й випустила наш корабель із лещат. Та ми пролежали в дрейфі до ранку через побоювання, що в темряві натрапимо на великі крижини, які плавали навколо. Я скористався цим часом, щоб кілька годин відпочити.

Вранці, щойно розвиднілося, я вийшов на палубу й побачив, що всі моряки з'юрамилися біля одного борту й розмовляють із кимось у морі. І справді, там виявилися сани, схожі на бачені раніше. Вони припливли до нас уночі на великому крижаному уламку. Вижив єдиний собака, а на санях сидів чоловік, якого моряки вмовляли піднятися на судно. Він не був схожий на інших мандрівників — диких мешканців якогось острова, і виявився європейцем. Коли я вийшов на палубу, лейтенант сказав: «Ось наш капітан, і він не дозволить тобі загинути у відкритому морі».

Незнайомець звернувся до мене англійською, хоча й з іноземним акцентом. «Перш ніж я ступлю на борт вашого судна, — сказав він, — будьте такі ласкаві, скажіть мені, куди ви прямуєте?».

Уявіть мій подив, коли я почув подібне запитання від людини на межі загибелі, для якої моє судно мало бути неоціненним шансом на порятунок — скарбом, дорожчим за всі земні багатства. Проте я відповів, що метою нашої морської експедиції є відкриття нових земель Північного полюса.

Моя відповідь, здавалося, його влаштувала, й він погодився піднятися на борт. Боже праведний! Маргарет, твій подив був би безмежним, якби ти побачила цю людину, яка, зрештою, дала згоду на своє спасіння. Його кінцівки були майже відморожені, а тіло жахливо виснажене тривалими стражданнями. Я ніколи не бачив людини в такому жахливому стані. Ми спробували занести його в каюту, але без свіжого повітря він миттю знепритомнів. Тож ми знову винесли його на палубу й привели до тями: розтерли коньяком і змусили

зробити кілька ковтків. Щойно він виказав ознаки життя, ми загорнули його в ковдри й поклали біля печі на камбузі. Поступово він оклигав і з'їв трохи супу, який дивовижним чином повернув його до життя.

Минуло два дні, перш ніж він зміг говорити. Я боявся, що через пережиті страждання бідолаха втратив здоровий глузд. По тому, як він трохи одужав, я відвів його до своєї каюти й навідував так часто, як дозволяли мої обов'язки. Я ніколи не бачив цікавішого створіння: здебільшого з його очей ніби вихлюпувалося шаленство чи навіть божевілля; але в миті, коли хтось робив йому добро чи бодай дріб'язкову послугу, обличчя в нього світилося радістю, ніби променіло доброзичливістю й лагідністю — мені такого досі не доводилося бачити. Але більшу частину часу він здавався меланхолійним і зневіреним; іноді скреготів зубами, ніби його гнітив тягар пережитих лихоліть.

Коли мій гість трохи оклигав, мені вартувало неабияких зусиль стримувати натиск людей, які хотіли поставити йому тисячу запитань; але я не міг дозволити, щоб матроси мучили його розпитуванням із простої цікавості, особливо якщо зважити на стан його тіла й розуму, для відновлення яких вочевидь потрібен був цілковитий спокій. Проте одного разу лейтенант запитав: «Що змусило вас забитися в цю далечінь цим крижаним покровом на такому дивному транспортному засобі?».

Його обличчя миттю спохмурніло, й він відповів: «Я приїхав у пошуках того, хто втік від мене».

— А людина, за якою ви стежите, подорожувала у такий самий спосіб?

— Так.

— У такому разі, можливо, ми її бачили; за день до того, як підібрали вас, спостерігали за собачою упряжкою, що тягнула крижаною рівниною сани з людиною.

Незнайомець раптом зацікавився і засипав нас запитаннями про маршрут «диявола», як він його називав. Невдовзі по тому, як ми з ним лишилися наодинці, він мовив:

— Мабуть, я пробудив вашу цікавість, а також цікавість цих добрих людей; але ви надто тактовні, щоб розпитувати.

— Звісно, було б нахабно й жорстоко турбувати вас моєю допитливістю, — відповів я.

— І все-таки ви врятували мене в дивній і небезпечній ситуації; ви доклали зусиль, аби повернути мене до життя, — вів він далі.

Цей чоловік поцікавився моєю думкою з приводу того, чи могло скресання криги зашкодити іншим саням? Я відповів, що не певен, бо крига почала ламатися тільки близько півночі й до цього часу мандрівник напевне встиг прибути в безпечне місце.

Відтоді незнайомець поривався піднятися на палубу, щоб глянути, чи не видніються на обрії сани, які ми бачили напередодні, але я переконав його, що слід залишатися в каюті, адже він заслабкий, аби витримати цю вогкість у повітрі. Я пообіцяв, що хтось неодмінно стежитиме за всім навколо та негайно повідомить, якщо в полі зору з'явиться новий об'єкт.

Ось мої записи в журналі про цю дивну подію. «Стан здоров'я незнайомця поступово поліпшився, але він дуже тихий і соромиться, коли в каюту заходить хтось, окрім мене. Проте, він такий миролюбний і чемний, що зацікавив усіх матросів, хоча вони майже не спілкувалися з ним. Зі свого боку можу сказати, що полюбив його як брата; неугасиме і глибоке горе цього чоловіка сповнює мене співчуттям і жалем. Напевно, у свої кращі дні він був шляхетною людиною, адже навіть зараз, зі зламаним духом, він залишається таким приязним і доброзичливим»¹⁰.

Моя люба Маргарет, в одному зі своїх листів я писав, що не зможу знайти друга у відкритому океані, однак я зустрів близьку по духу людину, і якби горе й страждання не зламали цього чоловіка, я був би щасливий назвати його братом.

Я й далі занотовуватиму нові події про незнайомця в журнал, якщо це буде варте уваги.

13 серпня 17— року.

Моя прихильність до гостя що не день зростає. Він викликає в мене водночас безмежні захоплення і жаль. Як я можу дивитися на це шляхетне, скалічене нещастями створіння й не відчувати щемкого болю? Він такий смиренний, але водночас мудрий; такий освічений і навіть попри те, що в розмові ретельно добирає слова, мова в нього швидка й винятково барвиста.

Тепер він майже цілком одужав і постійно перебуває на палубі, вочевидь виглядає сани, що промчали поперед нього. Але навіть у такому глибокому нещасті він не поринув з

головою у власні страждання та жваво всім цікавиться. Детально розпитав мене про мою виправу, і я відверто розповів свою маленьку історію. Мандрівника вельми потішило те, що я довірився йому, й він запропонував кілька надзвичайно корисних, як на мене, змін до плану. Йому не властивий педантизм, але все, що він робить, здається, впливає виключно із зацікавлення, яке він інстинктивно виявляє, дбаючи про всіх, хто його оточує. Нерідко його опановує смуток, і в такі години він сидить самотньо та намагається дати лад своєму похмурому й відстороненому настроєві. Ці раптові напади відлюдькуватості накривають його, як хмара заступає сонце, хоча туга ніколи не полишає цього чоловіка. Я намагався завоювати його довіру; сподіваюся, мені це вдалося. Одного разу я розповів йому, що завжди бажав знайти друга, який підтримував би та настановляв мене порадами. Я сказав, що не належу до тих, кого ображають поради. «Я самоук і навряд достатньо покладаюся на власні сили. Тому волів би, щоб мій товариш був мудрішим і досвідченішим за мене, аби підтримати й допомогти; однак я не вірив, що зможу знайти справжнього друга»¹¹.

— Я згоден із вами, — відповів незнайомець, — дружба — це не тільки бажане, а й можливе надбання. Колись у мене був друг, найшляхетніша з людських істот, і тому я маю право судити про повагу до дружби. У вас є надія, бо перед вами цілий світ, тож не маєте причин для відчаю. Але я втратив усе й не можу почати життя наново.

Коли він це говорив, на його обличчі відбилосся сумирне й невтішне горе, яке глибоко мене зворушило. Але він замовк і

пішов до каюти.

Навіть якщо його дух зламаний, ніхто не усвідомлює краси природи глибше за нього. Зоряне небо, море й усі краєвиди цієї прекрасної місцевості, здається, досі здатні піднести його душу над землею. Люди, подібні до нього, ведуть подвійне життя: вони можуть почуватися нещасними й переповненими розчаруванням; проте, якщо поринуть у світ власних думок, нагадують небесного духа з ореолом, у межах якого немає місця горю чи нерозважливим пригодам.

Тебе смішить ентузіазм, який я виявляю щодо цього святого мандрівника? Якщо це так, ти напевно втратила простоту, що була колись головною часткою твоєї чарівності. Втім, якщо хочеш, посміхнися теплоті моїх виразів, адже я щодня знаходжу нові причини для них.

19 серпня 17— року.

Учора незнайомець озвався до мене: «Капітане Волтон, мабуть, ви здогадуєтеся, що мене спіткали великі, нечуванні нещастя. Одного дня я вирішив, що пам'ять про ці муки має згинутися разом зі мною, але ви похитнули мою рішучість. Ви прагнете знань і мудрості, як і я свого часу; і я палко сподіваюся, що задоволення ваших бажань не стане змією, яка вжалить вас, як це сталося зі мною¹². Я не знаю, чи буде для вас корисною розповідь про мої нещастя, проте, якщо маєте бажання, послухайте цю історію. На мою думку, дивні випадки, що сталися зі мною, дадуть вам змогу інакше поглянути на світ і природу речей та розширять ваші непересічні здібності. Ви почуєте про сили та події, які раніше вважалися неможливими:

але я не сумніваюся, що низка фактів з моєї історії надасть докази її правдивості».

Уяви собі, як я зрадив; проте моє серце краялося, адже розповідь про нещастя змусила б його знову пережити горе. Мені дуже кортіло почути обіцяну історію, почасти з цікавості, почасти з сильного бажання полегшити його долю, якби це було в моїй владі. Я висловив ці почуття у своїй відповіді.

— Я вдячний вам за співчуття, — мовив він, — але це даремно; моя доля майже вирішена. Я чекаю лише на одну подію, після якої зможу спочити з миром. Я розумію ваші почуття, — він відчув, що я хочу перебити, й продовжив, — але ви помиляєтеся, друже мій, якщо дозволите мені вас так назвати; ніщо не може змінити моєї долі: послухайте мою історію, і ви зрозумієте, як безнадійно вона визначена.

Далі він сказав, що почне свою розповідь наступного дня, в годину мого дозвілля. Ця обіцянка викликала в мене найтеплішу вдячність. Я вирішив: щовечора, коли матиму вільний час, записувати все, що він розповідатиме вдень, цитуватиму його слова, як тільки зможу. Якщо буду зайнятий, принаймні робитиму стислі нотатки. Тобі, без сумніву, цікаво буде читати цей рукопис. А з яким зацікавленням і співчуттям сам прочитаю його в майбутньому — адже знаю цю людину і чую історію з її вуст!

* Тут і далі цифрами позначено посилання на коментарі, які наведено в кінці видання. — Прим. видавця.

** Орбітальний ексцентриситет (позначається «e» або «ε») — це безрозмірний параметр астрономічного об'єкта, що визначає суму, на яку орбіта планети

відхиляється від ідеального кола. Ексцентриситет інваріантний щодо рухів площини і перетворень подібності. Ексцентриситет характеризує «стислість» орбіти. // А. В. Акопян, А. А. Заславский Геометрические свойства кривых второго порядка, — М.: МЦНМО, 2007. — 136 с. — С. 288. — Прим. пер.

Франкенштейн, або Сучасний Прометей

РОЗДІЛ I

Народився я в Женеві, моя родина — одна з найповажніших сімей у цій республіці¹³. Мої предки багато років обіймали посади радників та членів магістрату, а батько зажив слави й мав бездоганну репутацію в очах громадськості. Всі поважали його за чесність і невтомну участь у суспільних справах. Свої молоді роки він присвятив служінню країні, й лише на схилі віку замислився про шлюб і народження синів, щоб передати в спадок нащадкам власні чесноти та ім'я.

Позаяк обставини цього шлюбу розкривають особливості його вдачі, не можу не згадати про них. Одним із його найближчих друзів був купець, який внаслідок численних невдач втратив свої статки й гірко збіднів. Цей чоловік на ім'я Бофорт мав тверду й горду вдачу, тому не міг знести життя в злиднях і забутті на теренах країни, де раніше славився своїм соціальним становищем і заможністю. Тож він шляхетно виплатив свої борги й разом із донькою виїхав до містечка Люцерна, де ледь животів, усіма забутий. Бофорт був для батька найвірнішим другом, тому його глибоко засмутило те, що під гнітом злочасних обставин приятель опустил руки. Крім того, батько сумував за його товариством, тому вирішив розшукати друга й переконати його, аби почав нове життя завдяки батьковому кредитуванню й допомозі.

Бофорт вжив усіх можливих заходів, щоб приховати своє нове помешкання; минуло десять місяців, перш ніж батько розшукав його. Зрадив, що нарешті знайшов друга, й поквапився до будинку серед міських нетрів, недалеко від Рейсса. Але на порозі оселі його зустріли самі лишень нещастя та відчай. Після фінансового краху в Ботфорта залишилася мізерна сума. Вистачило, щоб забезпечити прожиток на кілька місяців. За цей час він сподівався знайти гідну роботу в торговому домі. Тож певний час після банкрутства Ботфорт байдикував та обмірковував ситуацію. Ці думки лише поглиблювали його відчай і, зрештою, так полонили розум, що наприкінці третього місяця він тяжко захворів і виявився неспроможний до будь-якої діяльності.

Дочка доглядала його з глибокою ніжністю, але в розпачі спостерігала, як їхній невеличкий капітал стрімко тоне, а іншої фінансової підтримки очікувати не мали звідки. Але Керолайн Бофорт була дівчиною рідкісної вдачі й мужньо боролася зі скрутою. Вона займалася шиттям або плела з соломи, тож у різні способи їй вдавалося нашкребти дрібну суму, ледь достатню для прожиття.

Так минуло кілька місяців. Здоров'я її батька погіршилося; вона дедалі більше часу присвячувала доглядові хворого; часу на заробіток залишалося щораз менше; а на десятий місяць батько помер у неї на руках, залишивши сиротою і жебрачкою. Цей останній удар зломив її. Вона гірко плакала на колінах біля труни Бофорта, коли мій батько увійшов до кімнати. Він з'явився перед бідолашною дівчиною мов дух-захисник і взяв її під свою опіку. Після похорону друга він забрав дівчину в

Женеvu, де доручив її турботам родичів. Два роки потому Керолайн стала його дружиною.

Нові обов'язки в ролі чоловіка й глави родини відбирали чимало часу, тому батько відмовився від більшості державних посад і присвятив себе вихованню дітей. Я був найстаршим і майбутнім спадкоємцем його напрацювань і статків. У жодного створіння не було батьків, які любили б його більше. Їхньою головною турботою були мої розвиток і здоров'я, тим паче, що кілька років я був єдиною дитиною. Але перш ніж продовжити розповідь, мушу згадати про подію, що сталася, коли мені було чотири роки.

Мій батько мав сестру, яку ніжно любив; вона рано вийшла заміж за італійського джентльмена. Невдовзі вони з чоловіком виїхали на його батьківщину, тож на кілька років спілкування з братом майже перервалося. Приблизно в той час, коли мені виповнилося чотири роки, тітонька померла; а кілька місяців потому батько отримав листа від її чоловіка, в якому той повідомляв про свій намір одружитися з італійською леді й просив батька взяти на себе виховання немовляти Елізабет — єдиної дитини його покійної сестри. «Я хочу, — писав він, — щоб ви сприймали та виховували її як власну доньку. Дівчинка отримає у спадок материнське майно, документи на яке я передаю на зберігання вам. Обміркуйте цю пропозицію і вирішіть, що ви вважаєте за краще: самотійно виховувати племінницю або доручити її виховання мачусі».

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі,
придбайте, будь ласка, повну версію книги.

КУПИТИ